

DOSSIER

AGRICULTURA: ORÍGENS, ADOPCIÓ I DESENVOLUPAMENT (2a part)

Introducció

Ramon Buxó, Walter Cruells i Miquel Molist

Introducció

El dossier «Agricultura: orígens, adopció i desenvolupament (2a part)» completa el presentat l'any 1991 sota el mateix títol. A causa de la complexitat i l'abundància d'informació, tant arqueològica com paleobotànica, obtinguda els darrers anys, es decidí de desdoblar-lo en dos dossiers tot utilitzant el marc geogràfic del Mediterrani per tal d'estructurar-lo.

El primer dossier es dedicà, per qüestions d'organització, a l'àrea mediterrània occidental. Cobreix el llevant i el nord peninsular, el sud francès, el nord d'Itàlia, la Itàlia meridional i la costa adriàtica. Aquesta segona part se centra a la Mediterrània oriental, zona que el registre arqueobotànic defineix com l'àrea natural d'origen i manipulació de les primeres plantes cultivades; es divideix, igual que el dossier anterior, per zones geogràfiques, tractades tant des de l'aspecte arqueològic com del paleobotànic.

Voldríem expressar aquí el nostre més sincer agraïment a tots els investigadors que, molt amablement, han accedit a col·laborar amb *COTA ZERO* i ens han escrit articles originals per tal de poder confeccionar aquests dos dossiers, amb la voluntat que representessin una síntesi dels resultats més recents aconseguits a la zona del Mediterrani oriental i occidental, a l'àmbit arqueològic i en el paleobotànic. Voldríem també agrair l'entusiasme dels col·laboradors dels dossiers, els quals s'han bolcat, desinteressadament, a oferir una síntesi de les seves investigacions més recents, i les han convertit així en motiu d'intercanvi d'opinions i hipòtesis. En aquest sentit cal recordar la polèmica que ha creat la publicació, al primer dossier, de l'article sobre l'aparició de l'agricultura a la zona adriàtica, de John Chapman, que ara és contestat i contrastat tant des de l'àmbit paleobotànic, per Julie Hansen, com de l'arqueològic, per Catherine Perlès, en dos articles publicats en aquest dossier. És aquesta una dinàmica d'aprofundiment interdisciplinari en la qual *COTA ZERO* està interessada, ja que pensem que enriqueix, sens dubte, la globalitat de la investigació.

En aquesta segona part del dossier, i seguint l'esquema de l'anterior, han estat definides quatre grans àrees d'estudi: a) la zona de l'Egeu, tractada des d'un punt de vista arqueològic per Catherine Perlès i des d'un punt de vista paleobotànic per Julie Hansen; b) l'àrea d'Anatòlia, amb la participació de Nur Balkan-Atli per als registres arqueològics i de Metin Özbek per als antropològics; c) la zona del Llevant nord, estudiada per Miquel Molist, i d) el Llevant sud i Egipte, revisats per Ofer Bar-Yosef. Pel que fa a les restes vegetals, la paleobotànica Naomi F. Miller tracta de tot aquest ampli territori, completat per Sytze Bottema en l'aspecte pol·línic i climàtic. Al dossier hi ha també dues col·laboracions més: una de dedicada als primers agricultors del Pròxim Orient des d'un punt de vista antropològic, feta per Josep Anfruns, que ens introdueix als aspectes biològics, demogràfics i de ritual dels primers agricultors de la zona del Llevant mediterrani i l'altra, una entrevista al professor Jacques Cauvin, gran coneixedor de la zona i un dels primers sintetitzadors de teories explicatives sobre el fenomen neolític al Pròxim Orient, on es repassen temes d'actualitat per a la comprensió del fenomen neolític a la zona. Creiem que el dossier tracta amb profunditat de la problemàtica de l'aparició i l'adopció de l'agricultura en la seva zona primigènia i interrelaciona clarament la informació arqueològica amb la paleobotànica. Pel que fa a la primera, el dossier presenta les darreres novetats arqueològiques i fa una posada al dia didàctica de les interpretacions més recents. El mateix succeeix en l'aspecte paleobotànic, del qual també es presenten les darreres novetats aportades per les últimes intervencions arqueològiques a la zona.

Voldríem també recordar aquí els investigadors i els treballadors que es presentaren a la primera part del dossier, centrada en la Mediterrània occidental i que tingué 13 col·laboracions, cinc de les quals des de diferents perspectives: l'etnoarqueològica fou estudiada per Gordon C. Hillman i M. Stuart Davies; la biològico-genètica anà a càrrec de M.E. Kiselev; l'experimental, de George H. Willcox i Patricia An-

derson, i la de reflexió teòrica, d'Antonio Gilman i Peter Bogucki. Els treballs arqueològics foren desenvolupats per Bernat Martí, Joaquim Joan Cabanilles i Joan Bernabeu a la zona sud peninsular; Josep Bosch, Josep Miró i Miquel Mollist introduïren el marc històric i arqueològic dels orígens de l'agricultura a Catalunya; Didier Binder tractà del tema a la zona sud-francesa i nord-italiana; Sebastiano Tusa, dels processos de neolitització a la Itàlia meridional i Sicília, i John Chapman, a la zona del sud-est europeu. En l'àmbit arqueobotànic participaren Ramon Buxò, que tractà de la Mediterrània occidental peninsular, Philippe Marival, que sintetitzà l'economia agrícola en el Mesolític i el Neolític a França, i Lorenzo Costantini, que tractà de l'origen i la difusió de l'agricultura a la Itàlia meridional.

Com observarà el lector, però, queda pendent de tractar una de les zones que inicialment s'havia previst d'incorporar al dossier, que correspon a l'àrea del Magreb (el Marroc, Algèria, Líbia i Tunis). No és una ommissió fortuïta, sinó que correspon a una realitat de falta d'excavacions arqueològiques i anàlisis botàniques a la zona, que ens hauria obligat a omplir el buit amb articles realment antics en comparació als oferts per la resta d'àrees tractades. No obstant això, voldríem recordar breument l'estat actual dels coneixements sobre aquesta zona.

Les últimes dades arqueològiques sobre l'Àfrica del Magreb i del Sàhara documenten que el pas de la recol·lecció a la pràctica de l'agricultura no fou sobtat; sembla que es va produir de manera lenta i que va conèixer diversos estadis. Per aquesta raó, la utilització dels termes protoagricultura o cultura dels vegetals s'empren sovint quan es parla de l'economia neolítica saharià o subsahariana.

La divisió habitual entre l'Àfrica saharià i la subsahariana reflecteix bé la importància que va tenir el Sàhara, un medi natural favorable primer i hostil després, que ara fa uns 10.000 anys no era el desert que avui en dia coneixem i que va permetre, entre el 7000 i el 2000 BC, el desenvolupament de zones climàtiques de tipus mediterrani o submediterrani, saharià i tropical, abans que, a partir del II. mil·lenni, el desert s'estengués en un procés total de desertització.

El Neolític saharià és ben conegut per la profusió de puntes de sageta, de destrals polides, de molins, de ceràmiques i d'altres objectes recollits en jaciments de superfície. Encara que les dades referents al coneixement de l'alimentació siguin més difícils d'identificar que al Pròxim Orient o a Europa, s'ha arribat a saber que es basava fonamentalment en activitats de predació (caça, pesca i recol·lecció) i que de manera més lenta s'hi va desenvolupar la ramaderia i l'agricultura.

Les línies generals del Neolític del Sàhara (entre el VIIIè. i el Vè. mil·lenni BC) s'han pogut dissenyar a partir dels materials arqueològics obtinguts als jaciments ceràmics de Hoggar (Amekni, In Hanakaten), de l'Àir (muntanyes Bagzanes), de l'Ennedi (Délébo) i del Tibesti (Gabrong). El Neolític del litoral atlàntic i mediterrani del Magreb està marcat per les influències externes de les comunitats humanes que es desenvoluparen a l'àrea mediterrània entre el VIè. i el Vè.

mil·lenni BC. D'aquesta manera s'explica la presència de ceràmica cardial a Achakar i a Gar Cahal. En general, la ceràmica no presenta la mateixa riquesa que la del Sàhara, però l'economia de les poblacions d'aquesta zona no sembla patir tampoc gaire retard.

El Neolític del nord d'Àfrica és conegut sota el nom de Neolític de tradició capsiana, format a partir de la cultura capsiana (caçadors-recol·lectors del VIIIè.-VIè. mil·lenni BC), i apareix més tard que el Neolític saharo-sudanès o el Neolític mediterrani. Els descendents neolítics de la comunitat capsiana ocupen l'Algèria oriental, la Tunísia meridional, el nord de Líbia, l'Atlas saharià i el nord del Sàhara. Si en aquest conjunt cultural la ceràmica no és gaire abundant, la indústria lítica presenta làmines de sílex amb llustre, a causa del contacte amb vegetals, i una bona majoria de micròlits variats. Una de les característiques més importants és l'ús dels ous d'estruç, que són transformats en recipients finament gravats i ornamentats amb motius geomètrics. La indústria òssia és molt diversificada, i els objectes d'ornamentació en os o en petxina es multipliquen. L'art parietal és molt ric i els motius representats corresponen a moltes figures de bòvids o de xais conduïts pel pastor, que sembla que confirmen l'existència d'animals domesticats.

La presència de plantes conreades és poc coneguda en aquests jaciments, però es constata que en el continent africà s'han desenvolupat productes agrícoles i hortícoles originals. L'ordi i el blat, coneguts a la zona del Magreb, semblen provenir de la zona del Pròxim Orient, però les proves d'una agricultura del mill o del sorgo en d'altres zones africanes semblen evidents i més antigues; la presència del sorgo es documenta des del Nil fins al Txad vers el 4000 BC i la del mill a Amekni (Hoggar, Sàhara) entre el VIè. i el Vè. mil·lennis BC. Aquestes dades, encara que febles, són el testimoni de la presència d'una agricultura antiga al Sàhara central; manca per confirmar encara si aquesta agricultura es dona també en cronologies tan antigues al nord d'Àfrica.

Per a una aproximació global arqueològica i paleobotànica de la zona es poden consultar les publicacions anuals dels *Travaux du Laboratoire d'Anthropologie et de Préhistoire des Pays de la Méditerranée Occidentale* (LAPMO), de la Universitat de Provença, dirigides actualment per Robert Chenorkian.

Es tanca, doncs, amb aquest dossier, el tema dels orígens, l'adopció i el desenvolupament de l'agricultura a la conca mediterrània, amb la confiança que la posada al dia feta des d'àmplies perspectives interdisciplinàries es pugui augmentar i modificar per la dinàmica mateixa de la investigació. Com sempre *COTA ZERO* ha pensat, a l'hora de dissenyar el dossier doble, en el col·lectiu de professionals que participen de la pràctica arqueològica i botànica, els estudiants universitaris, que en un futur també practicaran aquestes disciplines, i també en els estudiosos de l'anàlisi explicativa del fenomen neolititzador. La contestació i la contrastació del contingut de tots dos dossiers serà, sens dubte, el veritable senyal de vitalitat del nostre estat actual d'investigació.